

УДК 336.14:336.278

Піменова М.М.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Університету митної справи та фінансів

Качан А.В., Цівань І.Е.
студенти фінансового факультету
Університету митної справи та фінансів

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

BUDGET DEFICIENT AS AN INSTRUMENT FOR THE STRENGTHENING OF ECONOMIC GROWTH

АНОТАЦІЯ

Розкрито економічну природу бюджетного дефіциту та визначено механізм його впливу на розвиток економіки країни. Проведено аналітичну оцінку дефіциту державного бюджету України. Проаналізовано рівень боргової безпеки в Україні. Надано рекомендації щодо оптимізації бюджетного менеджменту та боргової політики, застосування яких сприятиме подоланню боргової кризи в Україні та поліпшенню стану її боргової безпеки.

Ключові слова: дефіцит державного бюджету, боргове фінансування бюджетного дефіциту, державний борг, боргова безпека держави, індикатори стану боргової безпеки держави, управління бюджетним дефіцитом, боргова політика.

АННОТАЦИЯ

Раскрыта экономическая природа бюджетного дефицита и определен механизм его влияния на развитие экономики страны. Проведена аналитическая оценка дефицита государственного бюджета Украины. Проанализирован уровень долговой безопасности в Украине. Даны рекомендации по оптимизации бюджетного менеджмента и долговой политики, применение которых будет способствовать преодолению долгового кризиса в Украине и улучшению состояния ее долговой безопасности.

Ключевые слова: дефицит государственного бюджета, долговое финансирование бюджетного дефицита, государственный долг, долговая безопасность государства, индикаторы состояния долговой безопасности государства, управление бюджетным дефицитом, долговая политика.

ANNOTATION

The economic nature of the budget deficit is disclosed and the mechanism of its influence on the development of the country's economy is determined. The analytical estimation of the deficit of the State Budget of Ukraine was carried out. The level of debt security in Ukraine is analyzed. The recommendations on optimization of budget management and debt policy, the application of which will help to overcome the debt crisis in Ukraine and improve the state of its debt security, are given.

Keywords: deficit of the state budget, debt financing of the budget deficit, state debt, debt security of the state, indicators of state debt security, budget deficit management, debt policy.

Постановка проблеми. Тема бюджетного дефіциту є надзвичайно актуальною нині, оскільки саме від збалансованості доходної та видаткової частин бюджету залежить розвиток країни. Відповідно до Бюджетного кодексу України, дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів із бюджету та поверненням кредитів із бюджету) [1, ст. 32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час дослідження опрацьовано наукові праці українських учених та практиків, таких як

В. Бабіченко, С. Бойко, С. Булгакова, Н. Бурлачук, М. Матвійчук, Л. Маршук, А. Машко, І. Нечаюк, які вивчають проблеми дефіциту державного бюджету. Також використано законодавчі та урядові матеріали, нормативно-законодавчі акти, зокрема Закон України «Про державний бюджет України» та Бюджетний кодекс.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Штучне обмеження дефіциту бюджету в умовах кризи вимагатиме або скорочення важливих видатків для забезпечення соціальних стандартів та здійснення державних інвестицій, або посилення податкового тиску. Разом із цим неконтрольоване збільшення дефіциту бюджету може призвести до порушення макроекономічної стабільності, яка є необхідною умовою економічного розвитку. Бюджетний дефіцит, визначений на економічно безпечному рівні, є однією з рушійних сил розвитку економіки, що дає змогу здійснювати державні інвестиції та забезпечувати необхідний рівень споживання у соціальній сфері.

Основними завданнями статті є оцінка боргового фінансування дефіциту Державного бюджету України та розроблення рекомендацій щодо напрямів удосконалення механізму управління ним в умовах загрозливого зростання державного боргу, обмеженості офіційних золотовалютних резервів, рецесії в економіці та складної політичної ситуації.

Мета статті полягає у розкритті фінансово-економічного змісту дефіциту державного бюджету та його впливу на економічний розвиток країни та рівень добробуту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетний дефіцит як активна форма прояву, що покривається за рахунок внутрішніх і зовнішніх запозичень або продажу державних активів, не є загрозою для стабільності та стійкості фінансової системи країни та виступає інструментом стимулювання економічного зростання за умов, коли фінансові ресурси, виручені від приватизації та отримані від кредиторів, спрямовуються на фінансування інноваційно-інвестиційних проектів.

Саме тому більшість країн світу в бюджетному законодавстві запровадила обмеження,

так зване «золоте правило», відповідно до якого розмір бюджетного дефіциту не може перевищувати обсяг бюджетних інвестицій у відповідному бюджетному періоді. Однак, незважаючи на наявність аналогічної норми й у Бюджетному кодексі України, дотримуватися її не завжди вдається, особливо в останні роки [2].

Зокрема, у 2014 р., як і в попередні роки, значна частина зовнішніх та внутрішніх запозичень спрямовувалася на здійснення видатків споживання загального фонду державного бюджету України й погашення боргових зобов'язань. При цьому капітальні видатки та надання кредитів становили лише 3,1 млрд. грн., або 5,1% обсягу видатків, що були профінансовані за рахунок дефіциту бюджету [3].

У табл. 1 представлені показники державного бюджету України за 2012 – 2017 рр.

Таблиця 1
Державний бюджет України
за 2012–2017* рр., млрд. грн. [3;4]

Рік	Показник		
	Доходи	Видатки	Дефіцит
2012	373,9	413,6	39,6
2013	351,2	419,2	68,7
2014	377,8	441,6	63,8
2015	516,9	581,8	64,8
2016	595,2	678,8	83,7
2017*	721,4	790,4	77,5

*Планові річні показники згідно із ЗУ «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [4]

Згідно з даними табл. 1, можна прослідкувати, що дефіцит бюджету держави в 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшився в 1,3 рази. У 2017 р. планується зменшення дефіциту порівняно з 2016 р. на 7,4%, але це все одно більше, ніж у 2015 р., на 19,5%.

Як наслідок, в умовах динамічного скорочення експортних операцій та економічної рецесії значення показників, які характеризують відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до ВВП і державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, за підсумками 2015 р. зросли на 13,6% та 27,6% відповідно і перевищили гранично допустимі значення.

Станом на 31 грудня 2016 р. державний та гарантований державою борг України становив 1 929,76 млрд. грн., або 70,97 млрд. дол. США, у тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1 240,03 млрд. грн. (64,26% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 45,60 млрд. дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 689,73 млрд. грн. (35,74%), або 25,37 млрд. дол. США.

Протягом січня-грудня 2016 р. сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилася у гривневому еквіваленті на 357,58 млрд. грн., при цьому в доларовому

еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 5,47 млрд. дол. США. Основними причинами таких змін є здійснення фінансування державного бюджету за рахунок державних запозичень, капіталізація ПАТ «КБ «ПриватБанк» відповідно до Постанови КМУ від 18.12.2016 № 961 (зі змінами) та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відповідно до Постанови КМУ від 28.12.2016 № 1003, девальвація національної валюти, курс якої по відношенню до долара США зріс із близько 24,00 грн./дол. США на кінець 2015 р. до 27,19 грн./дол. США на кінець грудня 2016 р.

Через складність кількісної та якісної оцінки впливу факторів на боргову безпеку використовують певні індикатори. Нині вони не є чітко визначеними законодавством, немає єдиного підходу також і до граничних значень показників в Україні та світі.

В Україні для розрахунку індикаторів безпеки використовуються Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1, ст. 18], але вони не є досконалими та потребують корегування. Найбільш відомими у світі методиками розрахунку показників боргової безпеки є методики, розроблені МВФ та Світовим банком, але й вони значно різняться як за індикаторами, так і за їх пороговими значеннями та кількістю показників [5, ст. 34]. Наприклад, у всіх названих вище методиках зустрічається такий показник, як відношення зовнішнього боргу до ВВП, але в методиці МВФ його граничне значення дорівнює 50%, Світового банку – 80–100%, а Міністерства економічного розвитку і торгівлі України – 45–55%. Методика МВФ містить 12 індикаторів, Світового банку – дев'ять, а Міністерства економічного розвитку і торгівлі України – п'ять [5, ст. 56].

За результатами 2014 р. відношення державного прямого та гарантованого державою боргу до ВВП становило 79,4%, що є найвищим значенням за всю історію незалежності й свідчить не лише про високу ймовірність поглиблення боргової кризи, а й про виняткову актуальність пошуку напрямів оптимізації боргової політики держави (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про позитивні результати у сфері управління бюджетним дефіцитом завдяки заходам бюджетної консолідації 2015 р. після загострення проблем у 2011–2014 рр., коли відбувалося нарощування дефіцитної незбалансованості до небезпечного рівня. Це вимагало вжиття заходів щодо її подолання, у тому числі через формування оптимальної структури видатків бюджету, створення дієвої системи контролю над раціональним та ефективним використанням бюджетних коштів. Нині передбачається очікуваний перехід цього індикатора до небезпечної зони на кінець 2016 р. та за прогнозом на 2017 р. [6, ст. 88].

Для того щоб зрозуміти реальні масштаби зростання дефіциту бюджету, зробимо аналіз

питомої ваги дефіциту бюджету з урахуванням змін ВВП України за 2012–2016 рр. (рис. 1) [5].

Згідно з Маастрихтською угодою, дефіцит бюджету має певні обмеження. Встановлено, що припустимим є дефіцит на рівні 3% від ВВП. Хоча такий норматив є досить умовним, тому що межа безпеки бюджетного дефіциту залежить від особливостей конкретної країни у тій чи іншій економічній ситуації [5, с. 109].

Як бачимо з рис. 1, із 2012 по 2014 р. частка бюджетного дефіциту у ВВП значно перевищує нормативне значення. У наступному році бюджетний дефіцит зменшився до 45 150,5 млн. грн., обсяг ВВП зріс до 1 979 458 млн. грн., (але, на жаль, за допомогою переважно інфляційних джерел). У сукупному результаті ці зміни призвели до стрімкого зменшення питомої ваги дефіциту бюджету у ВВП країни з 4,98% у 2014 р. до 2,28% у 2015 р. У 2016 р. ВВП країни продовжує зростати, але разом із тим зростає й бюджетний дефіцит, що призвело до збільшення частки дефіциту у ВВП до 2,94%.

Наявність дефіциту здебільшого є негативним явищем, але не свідчить про незбалансованість бюджету в цілому, оскільки в процесі його складання і затвердження визначаються джерела дефіцитного фінансування. Це складне економічне явище, в якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, ефективність економічної політики держави [6, с. 91].

Висновки. Отже, недосконала політика боргового фінансування хронічного дефіциту державного бюджету України, що проводилася впродовж

останнього десятиліття, призвела до занурення країни у боргову кризу, тому підвищення рівня боргової безпеки країни вимагає оптимізації не лише боргової, а й фінансово-бюджетної політики.

Зокрема, подоланню боргової кризи в Україні сприятимуть: систематизована політика управління борговою безпекою, що має включати регулювання не тільки внутрішніх процесів на фінансовому ринку, а й урахувати вплив зовнішніх факторів. У цьому контексті слід відстежувати динаміку зростання саме зовнішніх запозичень з огляду на необхідність забезпечення економічних інтересів країни на зовнішній арені, а також замінити політику переорієнтації джерел запозичень із зовнішніх на внутрішні доцільно запровадити стриману політику залучення іноземних кредитів, натомість стимулювати розповсюдження облігацій внутрішньої державної позики серед фізичних осіб, а також розвивати вторинний ринок фінансових зобов'язань, розміщуючи докладну інформацію щодо емісії державних цінних паперів. Необхідно чітко відстежувати та оприлюднювати взаємозв'язок між обсягом залучених ресурсів та напрямками їх вкладень у соціально-економічні проекти, надаючи обґрунтування ефективності останніх.

Скорочення дефіциту бюджету за рахунок зменшення видатків недоцільне, оскільки може зумовити зниження життєвого рівня найбідніших верств населення.

Важливим у цьому напрямку є проведення оптимальної податкової політики в контексті

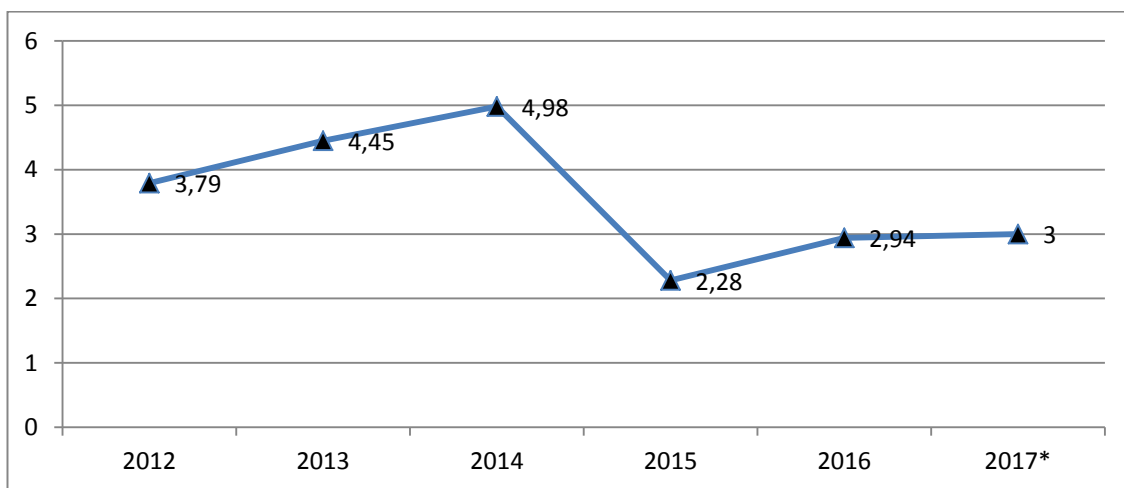

Рис. 1. Дефіцит державного бюджету України, % до ВВП, 2012–2016 рр.

*Планові річні показники згідно із ЗУ «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [4]

Таблиця 2

Індикатори бюджетної безпеки України в 2012–2017* рр. [3; 4]

Індикатор	Задовільні значення індикатора	Роки					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	[-3;5]	-3,7	-4,3	-5,0	-3,7	-3,0	-3,0

*Планові річні показники згідно із ЗУ «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [4]

зростання загального обсягу бюджетних доходів для виконання державних функцій; удосконалення інструментів залучення до інвестиційної сфери заощаджень приватного сектора та доходів населення країни; підвищення оптимальності бюджетних витрат за рахунок застосування програмно-цільових засад діяльності, орієнтація бюджетної системи на досягнення конкретних результатів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітична записка «Аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрями забезпечення боргової безпеки України». URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_analit/derzh_borg.pdf.
2. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2016. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystichni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-garantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rotsi?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>.
4. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України, ред. від 03.08.2017, підстава 2137-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.
6. Шляхи вдосконалення механізму управління фінансовою системою в Україні / М.М. Піменова, В.Р. Тристан, А.І. Євтушенко. Міжнародний науковий журнал. 2016. № 11(21). 2 т. С. 88–92.